

MIKES KELEMEN
Törökországi levelek

36.

Rodostó, 24. április 1720.

Édes néném, ha nem mondanám is, hogy ide érteztünk, csak arról megüsméri kéd, hogy honnét dátálom a levelemet. Elég az, hogy az Isten szerencsésen ide hozott mindnyájunkot. És mihent ide érkezett Bercsényi úr, mindjárt anagramát csinált a város nevéből, és e' jött ki belőle: ostorod. Ez igen hozzáillik a bujdosókhoz. Elég a', hogy erről eleget lehetne elmélkedni, de azt hagyjuk másszorra. Most pedig fogadásom szerént hadd írjak meg mindeneket kédnék. Legelőször ott kezdem el, hogy Jénikőből 16-dik indulánk meg. Már a gálya készen várta a fejedelmet, amely igen nagy méltóságára esett a fejdelemnek, hogy a császár gályát küldött számára. A gálya is a nagyobbak közül való volt, mivel 26 pár lapát vonta, mindenik lapáton kin 4, kin 3 ember volt, mind egészen 220 rab vonta a gályát; azonkívül 100 fegyveres léventi (vagy hajdú) benne.

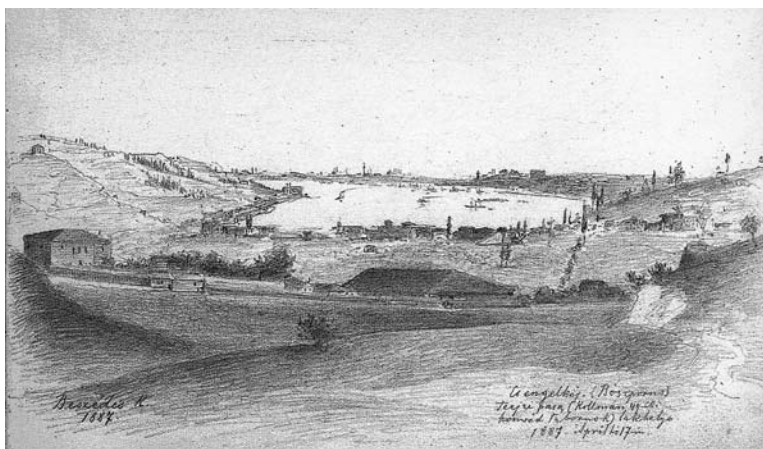
Egyszóval a gályában voltunk mindnyáján 400, a gályás főtiszt basa volt. A fejdelem mellett lévő császár kapicsi basája velünk volt, azonkívül egy csorbasi. 7 óraker a fejdelem a gályában szállván, tiszteletnek okáért az ágyúval löttének, a vasmacs-

kákat felvonák, és vonni kezdék a gályát. A császár kastélyát meghaladván, ellenkező szélre találánk. A szigetek felé kételenítetünk venni utunkot, amely szigeteket nevezik Insula Principum. Forgács úr azt észrevévén, hogy nem a' volna a rodostói út, és nem tudván az okát, hogy miért megyünk a szigetek felé, azonnal megjijede, és kezdé a fejdelemnek mondani, hogy a porta megcsalta, és nem Rodostóra viszik, hanem Nicomediában, ahol Tökölyi volt. A fejdelemnek haszontalan vala bátorítani és mondani, hogy talám a szelet akarják megnyerni, vagy más okok lehet, és attól nem tart, hogy Nicomediában vigyék, és arra okot nem adott a portának, hogy akarhatja ellen vitesse valahová. Mind e' haszontalan vala, mert minden bizonnal elhi-

tette vala magával, hogy Nicomediában visznek, és mindaddig tarta attól, valamég a szigeteket el nem érök. Ott megszállván 11 óraker, ebéd után Bercsényi úr is odaérkezék. Másnap is a szél ellenkező lévén estig, estve pedig hat óraker onnét elindulánk jó széllel Rodostó felé. Egész étszaka jó szelünk lévén, a vitorlákot felvonták, és nem kellett lapátokkal vonni. A harmadik napon, 8 óraker reggel, a héracléai portusban bémentünk, és vasmacs-kot veténk le. A kapucsi basa pedig előre Rodostóra mene, hogy rendelést tenne a szállások iránt, és mindaddig itt kellett nekünk maradni. 21. a kapucsi basa a fejdelemnek tudtára adván, hogy már készen volnának a szállások, ma 5 óraker reggel megindulánk, és 11 óraker délelőtt Rodostóhoz érkeznék. A fejdelem azonnal kiszálla a gályából, és a lovak a parton lévén, pompával kísérek a városban lévő főtisztek a fejedelmet szállásáig.

Édes néném, nem egy kis uraság a gályán járnai; ott a nagy rendtartás legkisebb dologban is a nagy csendesség. Amikor kétszáz ember megrándítja, csak elhiheti kéd, hogy jól meg vagy on rándítva. Aztot pedig mind egyszersmind, az ötvenkét lapátot egyszersmind teszik a vízben. Egy lapátnak a hosszasaága vagy on legalább öt ölni. Igen szép mulatság azt nézni. De meg ha az

ember azt meggondolja, hogy azok a szegény rabok csaknem mind keresztények, és hogy holtig ott kell maradni nekik, megesik az ember szíve rajtok. Azonkívül is a gályavonás igen nehéz munka, aki azt nem látta, nem lehet annak azt kigondolni. Azt gondolná az ember, hogy mindeniknek az egész

Beszédes Kálmán: Csengelköj (Bosporus)

karja kiszakad, úgy megrántja a lapát őket. A' való, hogy az ételeket megadják, de a ruházatjok csak rongyból áll. A miénk mégis ingben dolgoztanak, azért hogy a fejdelem ott volt, és ugyanezért az okért is nem bántak rosszul vélek, de másként ing nélkül dolgoznak, és a verést legkisebbért szenvedniek kell, amint magok is mondották szegények. Amidőn valamit akarnak nekik parancsolni, csak süveltenek, már ők azt tudják mire való, és egyszersmind fognak a munkához. Az ő székek úgy vannak rendben egymás után kétfelől, valamint a templomban szoktak lenni; közepette utca vagy on, ahol szüntelen járnak alá s fel a tisztek, és azt nézik, ha valamelyik nem vonja-e' jól a lapátot, ha beszélnek-e egymással. Kinek-

kinek a maga helyében kell maradni, oda vannak láncolva, és mihent a vonást elhagyják, le kell ülni, és ugyanazon helyben kell alunniok is. Egyébkor soha nem szabad felállani, hanem amikor a gályát vonják, és olyankor igen szomorú zörgést hall az ember, mert csak a sok lánca zörgését lehet hallani. Mindezekre azt mondaná kéd, hogy lehetetlen ezeknek a szegény raboknak, hogy szabadságokat ne suhajtsák. Mindazonáltal vannak mégis olyanok, akik azt a nyomorú életet megszokták. Mivel én beszéltem két magyar rabbal, akik húsz esztendőől fogvást vannak a gályán, és mondtam, hogy ha nem lehetne-é olyan módot találni abban, hogy megszabadulhassanak. Csak ezt felelék erre: miért mennék mi már Magyarországon? feleségünk, gyermekünk talám már megholtanak, itt is mivel élünk; itt ételt adnak, és megszoktuk már ezt a nyomorúságot. A' való, hogy nem vártam ezt a feleletet tőlök, másként is gondolkodnám, ha helyettek volnék. A mi gályánkon mindenféle nemzetekből valának: magyar, német, francia, lengyel, muszka. A Noé bárkájában nem volt ennyiféle nemzetség, kiveszem az állatokat.

Elég a', hogy az egész bujdosó magyarok itt vannak; kinek-kinek pedig bővön elegendő és tágas szállása vagyon, csak én egy szolgálóval egy gazdag örménynek az egész házát bírom; és mindenik háznak vagyon egy kis kertje. Amidőn meghallották az örmények, hogy közikben jövünk lakni, mert azt jó megtudni, hogy ebben a városban négyféle nemzetség vagyon: török, zsidó, görög és örmény, mi az örmények házaiban lakunk, azonnal a kadiához (vagy a török bíróhoz) mentenek, mondván néki, hogy azt hallották, hogy a magyarok olyan hamisak, hogy az asszonyokon, leányokon még az utcán is erőszakot tesznek. Pápai Gáspár éppen a kadiánál talált lenni akkor, és mondá nagy prosopopiával a kadiának: kadia, az örmények ne féltsék a feleségeket a magyaroktól, mert semmi bántások nem leszen; de ha az ő tyűkjok a mi kakasainkhoz jönnek, akkor semmiről nem felelek. A kadia nagy neveltséggel mondá Pápainak: aferim magyar, aferim (igen jól mondád). Mink ezen eleget neveltünk, hát kéd is nevesse. Elég a', hogy mi már itt helyben vagyunk. A bujdosásban is bujdosnunk kell. Az Isten fizesse meg annak, aki az oka. Mint leszünk, hogy leszünk ezután, azt hagyjuk az Isten akarására, ő hozott bennünket ide, ő is gondunkot viseli. Akik mivelünk rosszat akartak tenni, azoknak rossz szándékjokot az Isten jovunkra fordította, mert noha még nem ismerem a várost, se körül való helyeit, de azt elmondhatom, hogy háláadásal tartozunk Istennek ide való hozásáért. Mert sokkal tágasabban vagyunk szállva, mint abban a nyomorult Jénikőben; az egész szállásaink a város szélylyin vannak, csak egyet lépem, már a mezőn vagyok. De lakóhelyünkről legelső alkalmatossággal bővebben írok,

és nekem úgy tetszik, hogy most eleget írtam, és 11 óra-kor ideje volna lefekünni. Mert a' csudálatos dolog, hogy az embereknek és az asszonyoknak itt is úgy kell aludni, valamint másutt. De minekelőtte elvessem a pennát, arra kérem kédet, hogy a hozzám való szeretet meg ne fagyjon, és az egészségire igen vigyázzon. Innét oda minden-nap mennek hajók, és akármelyik hajósnak a levelit oda-adhatja kéd. Jó étszakát, édes néném.

112

Rodostó, 8. aprilis 1735.

Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvaságra téve bennünket, és kivéve ma közüllünk a mi édes urunkot és atyánkot, három óra után reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokat kell siratni. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak azért, hogy megszentelje halálának áldozatját annak érdemével, aki ma megholt érettünk. Amicsoda életet élt, és amicsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották nékie: ma velem lész a paradicsomban. Hullassuk bővséggel könyveinket, mert a keserűségnek ködje valóságosan reánk szállott. De ne azt a jó atyánkot sirassuk, mert őtet az Isten annyi szenvedési után a mennyei lakadalomban vitte, ahol a gyönyörűségnek és az örömmek poharából itatja, hanem mi magunkot sirassuk, kik nagy árvaságra jutottunk. Ki sem lehet mondani, micsoda nagy sirás és keserűség vagyon itt miközöttünk még csak a legalábbvalón is. Ítéld el, ha lehet, micsoda állapotban írom ezt a levelet, de mivel tudom, hogy örömet kívánnád tudni, mint esett szegénynek halála, mind téntával, mind könyhullatásimmal leírom, ha szinte azáltal megszaporitom is keserűségemet.

Úgy tetszik, hogy az utolsó leveletem az elmúlt holnapnak 25-dik napján írtam vala. Azután szegény mind nagy bágyadtságokat érzett, igen keveset, de másként mindent a szokás szerént vitt végben, abban a gyengeségiben is az esztergájában dolgozott első aprilisig. Aznap pedig a hideg erősen jött reá, és annál inkább meggyengítette. Másnap jobbacskán volt. Virágvasárnap a gyengeség miatt nem mehetett a templomban, hanem a közel való házból hallgatta a misét. A mise után amely pap odavitte neki a szentelt ágat, térden állva vette el kezéből, mondván, hogy talám több ágat nem fog venni. Hetfűn jobbacskán volt, kedden hasonlóképpen, még a dohánt is megkívánta, és dohányzott. De azt csudálta mindenikünk benne, hogy ő semmit halála órájáig a háznál való rendben el nem mulatott, se meg nem engedte, hogy őérette valamit elmulassanak. Mindennap szokott órában felöltözött, ebédelt, és lefeküött, noha alig volt el,

de mégis úgy megtartotta a rendet, mint egészséges korában. Szeredán délután nagyobb gyengeségben esett, és csak mindenkor alutt. Egynehányszor kérdeztem, hogy mint vagyon, csak azt felelte: én jól vagyok, semmi fájdalmat nem érzek. Csötörtökön igen közel lévén utolsó végéhez, elnehezédék, és az urat magához vette nagy buzgósággal. Estve a lefekvésnek ideje lévén, kétfelől a karját tartották, de maga ment a hálójában. A szovát igen nehéz volt már megérteni. Tizenkét óra felé étszaka mindnyájan mellette voltunk. A pap kérdezte tőle, ha akarja-e felvenni az utolsó kenetet? Intette szegény, hogy akarja. Annak vége lévén, a pap szép intéseket és vigasztalásokat mondván neki, nem felelhetett reája, noha vettük észre, hogy eszin van. Azt is láttuk, hogy az intéskor a szemeiből könnyhullatások folynak. Végtire szegény, ma három óra után reggel, az Istennek adván lelkét, elaluvék, mivel úgy holt meg, mint egy gyermek. Szüntelen reá néztünk, de mégiscsak azon vettük észre általmenetelit, amidőn a szemei felnyíltak. Ő szegény árvaságra hagyta bennünket ezen az idegen földön. Itt irtóztató sírás, rívás vagyon közöttünk. Az Isten vigasztaljon meg minket.

113

Rodostó, 16. április 1735.

Itt édes néném, könnyhullatással esszük kenyerünket, és olyanok vagyunk, mint a nyáj pásztor nélkül. Másnap szegénynek a testámentumát felnyitottuk, és elolvastattuk. Mindenik cselédinek hagyott, énnekem ötezer német forintot, Sibrik uramnak is annyit, de mindenikünknek azt a pénzt Franciaországban kellene felvennünk. Mikor vesszük fel, Isten tudja. A vezérnek szálló levelit is elküldöttük, amelyben kéri szegény, hogy bennünket el ne hagyjon. A testet másnap felbontattuk, és az aprólékját egy ládában tévén, a görög templomban eltemették. A testet pedig a borbélyok füvekkel bécsinálták, mert még nem tudjuk, mikor vihetjük Constancinápolyban. A borbélyok szerint nem kell csudálni halálát, mert a gyomra és vére tele volt sárral, az egész testit elborította volt a sár. Az agyaveleje egészséges volt, de annyi volt, mint két embernek szokott lenni, esze is volt annyi, mint 12-nek. A szívét Franciaországban hadta, hogy küldjük. A testet húsvét után egy nagy palotán kinyujtoztattuk, ahol isteni szolgálat volt harmadnapig. Mindenféle embernek szabad volt a testet meglátni, harminc török is volt egyszermind, aki látta, és akik jól üsmerték szegényt, de mégis nem hiszik, hogy megholt, hanem azt hirdetik, hogy titkon elment, és mi mást öltöztettünk fel valakit helyében. Bár igazat mondanának! Tegnap az

istenszolgálat után a testet koporsóban zártuk, és egy kis házban tettük, ahol leszen mindaddig, még szabadság nem lesz, hogy Constancinápolyban vihessük.

121

Rodostó, 15. augusztus 1736.

Egynehány leveleimre csak nem vehetek választ. Már elkezdtem volt magammal hitetni, édes néném, hogy a vezérrel elmentél volt táborban. De hiszem onnét is lehetett volna már választ adni leveleimre. Itt az a híre, hogy a vezér a Duna mellé szállott táborban, a muszkák pedig Tatárországban igen vadásszák a tatárokat. Ha mind megeszik sem bánom, de azt bánom, hogy itt olyan szomorú életet kell élnünk. Ellankadott szívünk és kedvünk, csak a sok suhajtást kell hallanom. Egynehány rendbéli leveleit vettem a fejdelemnek, amelyekkel mégis megvigasztaltam a több kenyeres társaimot. De a vigasztalás csak harmadnapig tart, azután ismét a suhajtást kezdik el. Énnekem mindenikét kell vigasztalnom, és biztatnom; énnekem pedig nagyobb szükségem volna a vigasztalásra, mint másoknak, de engemet csak az egy Isten vigasztal, és ő ad erőt a kereszthordozásra. Magamban kell megfojtanom szomorúságimot, haszontalan volna sok bajomot mások eleiben terjesztem. De sőt még ami legnehezebb, meg kell magamot türköztetnem, és úgy tétetnem magamot, mintha legjobb kedvű volnék, holott belsőképpen mind mást érez a szívem. Minden leveleiben a fejdelem írja, hogy eljő, de még itt nincsen. Azonban a szükség szaporodik, a baj és a panasz nagyobodik, és minthogy nem tudnak kitérni, engemet szüntelen látván, reám fordítják panaszokat. Azt sem bánám, csak nekik használna. Amely állapotban teszen Isten, ahhoz kell magunkot alkalmaztatni.

Sokszor jut eszemben a szegény urunk jövődölése. Mert egyszer a többi között a vásárlásról való számadást, hogy odaadtam volna (mert én vásároltattam, ami a köntösihez és a házbeli eszközökhöz kívántatott, a fizetőmester, aki vásárolta parancsolatomból, nekem számat adott, én pedig azt a számadást megmutattam a fejdelemnek), de azt jó megtudni előre, hogy szegénynek olyan természete volt, hogy a számadásban nem nézte, hogy miért adtanak harminc vagy negyven tallért, hanem ha tíz vagy tizenkét poltura érő portékát olcsón vették-e vagy drágán; az olyan apró állapotban mindenkor gáncsot talált, a számadásban tehát egynehány poltura érő portékán megakad a szeme, és kezdi mondani mintegy nehezteléssel, hogy drágán fizették, nem kellett volna úgy venni. Én azon szokásom ellen felindultam, mert nekem úgy tetszett, mintha bennem

kétkedett volna, és mondtam mint goromba: ha benem kétkedik, parancsolja másnak, aki vásároltasson. Erre szegény semmit nem felel, csak a kezemben adja a számadást, és elfordul tőlem érdemem szerént. Én is kimegyek. Másnap semmit nem szól hozzám, én pedig csak várom, hogy szóljon, meg másnap, akkor sem szól semmit is. A' már nekem nehéz volt, mert megüsmértem volt ostoba cselekedetemet. Harmad napján már nem tűrhettem, bémegyek utána az íróházában, ott eleiben borulok, és könyves szemmel csókoltam kezét, és kértem bocsánatát. Erre az a ritka és nagy ember megölel és mondja: megbocsátok, sokszor eszedben jutok én neked, ha meghalok, sokszor megemlegetsz engemet, de akkor késő lesz. Ha akkor sírva hallottam ezeket a szókat, most könyves szemmel jutnak eszemben. Bé is teljesedtek. Isten így akarta, mindenben dicsértessék szent neve. Megmondottam, hogy a szomorú levélnek rövidnek kell lenni, azért el is végzem.

207

Rodostó, 20. decembris 1758.

Kedves néném, nemcsak mi, hanem az egész emberi nemzet olyan, mint a halálra ítéltetett rabok, akik nem tudják, mikor viszik ki a halálra. A mi sorsunk éppen olyan. Mennyi urakat, nemesembereket temettünk már el, kit egy, kit más esztendőben, úgyannyira, hogy már csak ketten maradtunk volt Zay úrral. Az Isten azt is kivevé a bujdosásból 22 octobris. Már most egyedül maradtam a bujdosók közül, és nem mondhatom, mint eddig, hogy hadd vigyék ki ezt vagy amazt előre, mert

egyedül maradván, nekem kell kimennem az áldozatra. A Csáki úr halála után Zay urat tette volt a porta a magyarok fejévé, akik ebben az országban vannak a császár protectiója alatt. Halála után a portára kellett menem, hogy hírré adjam halálát. A szokás szerént engemet tettek básbuggá, mert azt jó megtudni, hogy akik ebben az országba az öreg Rákóczival jöttünk, azok közül csak én maradtam, hanem akik most velem vannak, azok újak. Micsodás a világ! Mennyi változáson mentem már által, de az Istennek gondviselése mindenkor velem volt és vagyon mindnyájunkkal. Egész predikációt csinálhatnék a siralomnak völgyében lévő változó életünkről, amely változást mindaddig próbáljuk, valamég az örömek hegyére nem megyünk. Vagyon immár egynehány napja, hogy ide visszaérkeztem. Mit rendel az Úr ezután felőlem, az ő kezében vagyok, hanem azt tudom, hogy a pornak porrá kell lenni, és boldog az, aki nem az Úrnak, hanem az Úrba hal meg. Annyi hosszas bujdosásom után kell-é mást kívánnom annál a boldogságnál.

Az első leveletem, amidőn a nénémnek írtam, huszonzét esztendő voltam, eztet pedig hatvankilencedikbe írom; ebből kiveszek 17 esztendőt, a többit haszontalan bujdosásba töltöttem. A haszontalant nem kellett volna mondanom, mert az Isten rendelésiben nincsen haszontalanság, mert ő mindent a maga dicsőségire rendel. Arra kell tehát vigyáznunk, hogy mi is arra fordítsuk, és úgy minden irántunk való rendelése üdvességünkre válik. Ne kívánjunk tehát egyebet az Isten akaratjánál. Kérjük az üdvességes életet, a jó halált és az üdvességet, és azután megszűnünk a kéréstől, mind a büntől, mind a bujdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Amen.

Beszédés Kálmán: A magyarok utcája – 1892. oct. 5.